

סמכות רבנית בזה"ז
הרב יוסף גבריאל בקהופר
בעמח"ס בגדי שש

לפני כמעט מאתיים שנה, בשנת ה"א תקס"ו (1806 למנינם) כינס הקיסר נפוליון בפרזיז מאה ושנים עשר צירים יהודים ממרחבי ממלכתו, והציג בפניהם י"ב שאלות על התייחסות היהדות למדינה מודרנית. בין הצירים (אשר חלק מהם היוו בשנה שאח"ז את ה"סנהדרין" של נפוליון שאישרה, בתקנות קבועות, את רוב תשובות האסיפה) היו גם רבנים, ובראשם הגר"ד זינצהיים זצ"ל בעמח"ס יד דוד. יתר ע"כ, שאלות הקיסר נשלחו גם להג"ר ישמעאל דמודינא זצ"ל, בעמח"ס שו"ת זרע אמת, אשר השיב עליהם בכתב (עקב זקנותו המופלגת נבצר ממנו להשתתף אישית באסיפה). היות שתשובות האסיפה יחד עם התשובות של הגר"י דמודינא המה הראשונות לדון בפרשת סמכות הרבנות בתקופה שלאחר ה"אימנסיפציה" (הענקת זכויות של אזרחות ליהודי אירופא), שומא עלינו לבחון תשובות אלה, לדעת אם יש בהם דברים לאמתה של תורה או שמעורב בהם פסולת של הכנעה וחנופה למלכות, ולהסיק מסקנות למעשה אודות סמכות רבנית במדינות החפשיות של זמננו.^א

השאלות הנוגעות לעניינינו המה שאלות ז', ח', ו-ט'.

שאלה ז' היתה: "מי הוא המכתיר בכתר הרבנות חכמיהם ומוריהם?"
שאלה ח' היתה: "איזה משפט מדיני נוהגים הרבנים שלהם בקהל עדתם?"
שאלה ט' היתה: "מינוי הרבנים והנהגות מדיניות שלהם הנ"ל הוא מכח ציווי הדת או מנהג בעלמא?"

על שאלה ז' ענתה האסיפה:

מאז המרד [הצרפתי], בכל מקום שיש מספיק יהודים להחזיק רב, רוב ראשי המשפחות ממנים את הרב - אחרי שיוקדמו חקירות לגבי הישר והידיעות של המועמדים. אכן אין אופן הבחירות שוה לגמרי - משתנה הוא לפי המקום, ועד היום כל הקשור לבחירת רב מוטל בספק.

והגר"י ענה:

הרב הגדול והיותר חשוב בכל קהל וקהל בהסכמת טובי וחשובי העיר.

על שאלה ח' ענתה האסיפה:

אין הרבנים נוהגים שום משפט מדיני בקהל היהודים. אין למצוא את המושג "רב" בתורת משה, ואף בימי הבית הראשון לא מוזכר מושג כזה. לראשונה הוא מוזכר בסוף ימי הבית השני.

בעת ההיא שלטו הסנהדריות או בתי הדין ביהודים. בית דין עליון, שנקראה הסנהדרין הגדולה ישבה בירושלם, והיתה מורכבת מע"א דיינים. היו גם בתי דין נמוכים, אשר הורכבו מג' דיינים, לשפוט דיני ממונות ומשפטים מדיניים, ועוד [סנהדרין] של [כ"ב] [כ"ג] דיינים אשר ישבה בבירה ע"מ להחליט עניינים פחות חשובים [מאלה אשר נידונו בסנהדרין הגדולה] אשר נקראה הסנהדרין הקטנה.

רק במשנה ובתלמוד נמצא לראשונה המושג "רב" במובן של מומחה בדינים, וזכה אדם לתואר זה רק

א. תשובות האסיפה ניתנו בצרפתית. הציטוטים כאן המה מהתרגום לאנגלית שיצא לאור לראשונה בשנת ה"א תקס"ז: Transactions of the Parisian Sanhedrin or Acts of the Assembly of Israelitish (sic) Deputies of France and Italy. Collected by Diogene Tama and translated by F.D. Kirwan, London 1807. תשובות הגר"י דמודינא ניתנו בלה"ק והודפסו ע"י הרב יהודה רוזנטאל ברבעון "תלפיות" שנת ה"א תש"ט (1949) מס' 3-4, עמ' 565 והלאה.

סמכות רבנית בזה"ז

הודות למוניטין שלו, והן הודות לדעת הקהל על אודות חכמתו.

כאשר גלו ישראל לרחבי תבל, במקומות אשר הורשו להתיישב מספר מספיק [של יהודים] הצטרפו לייסד קהילות קטנות.

פעמים, בנסיבות אלה, רב יחד עם שני מומחים להרכיב מין מועצה, הנקרא בית דין, דהיינו בית משפט. הרב מילא את התפקיד של שופט, ושני האחרים היו לעוזריו.

תכונות, ואפילו עצם קיומם של מועצות אלה, עד עצם היום הזה, תלויות ברצון הממשלות אשר תחתם גרים היהודים, ועל מדת הזכויות אשר להן זכו. מאז המרד [הצרפתי], אין מועצות רבניות אלה מתקיימות בצרפת ובאיטליה בכלל. היהודים, שהועלו לדרגת אזרחים, מציינים בכל דבר לחוקות המדינה. היות וכן, תפקידי הרב, במקומות המצאותם, מוגבלים לדרשת מוסר בבתי הכנסיות, וסידור קידושין וגיטין.

במקום אשר אין בו רב רשאי היהודי הכי מלומד בדת לסדר לסדר קידושין ללא סיוע של רב. היות שזה מלווה בבעיות, אשר בודאי מן הראוי למנוע, יש להחל על כל אדם הנקרא לסדר קידושין את ההגבלות אשר בהן הרשות המקומית מגבילה את תיפקוד הרבנים בתחום זה.

באשר לסמכויות שיפוטיות, אין להם [לרבנים סמכויות אלה] כלל וכלל. וזאת באשר אין אצלם מערכת שיפוטית דתית, וכמו"כ אין להם [זכות] לכונן משמעת באשר לתפקידיהם הדתיים.

והגר"י ענה:

בימים חלפו למו היו כל קהל וקהל משתדלים להשיג מן השר השולט עליהם קיומים להרשותם להתנהג ביניהם ע"פ תוה"ק, וג"כ היה נותן להם רשות מן השר להטיל חרם או קנס ממון וכיוצא. אבל כעת שכל אחד עושה מה שלבו חפץ ואין יכולת ביד הרבנים למחות בידם, אין הרבנים יכולים לעשות רק להשיב כדין וכהלכה למי שבא לשאול להם דיני או"ה ולדרוש לעם בענייני הדין והמוסר ואהבת חברים בעבור ישמע העם וייטיבו דרכיהם ומעלליהם ויהיה יראת ה' על פניהם, וזה יועיל למי שהוא יר"ש ובא לשמור ד"ת לשמור ולעשות.

על שאלה ט' ענתה האסיפה:

אחרי המענה לשאלה הקודמת אך למותר להשיב על זאת, אלא רק להעיר שאפילו יצויר שהיה שמור לרבנים עד עצם היום הזה איזו סמכות שיפוטית-מדינית - אשר אכן אינו כן - לא היתה לסמכות זאת, או לצורת הבחירות [לרבנות] תוקף הלכתי - מקורן אך במנהג גרידא.

והגר"י ענה:

מינוי הרבנים והנהגה דתית ונימוסית לתועלת העם הנזכרת בשאלה הנ"ל הוא ע"פ תוה"ק כדכתיב בס' שמות סי' י"ח בעצת יתרו למשה עתה שמע בקולי וכו' והזהרתה אתה את החוקים ואת התורות וכו' וישמע משה לקול חותנו וכו' והיא ג"כ מ"ע בפ' משפטים וכמו"כ בס' דברים סי' י"ז שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וכו' ושפטו את העם משפט צדק וכו' עד סוף הפרשה וכן בכמה דוכתי אחרים, אבל כעת אין בידינו להוציא זה מן הכח אל הפועל בשלם שבפנים כמו"ש בתשובה הקודמת.

והנה נפק"מ גדולה בין תשובות ה"סנהדרין" לתשובות הג"ר ישמעאל די מודינא. שהרי בעת שבתשובה לשאלה ז' פקפקו הסנהדרין באופן ותוקף הבחירות, להגר"י יש אופן ברור, וממילא אף תוקף, לבחירת הרב. ובמקום מענה הסנהדרין לשאלה ח' אשר גדשו את המדה לשלול מן הרבנים כל סמכות, עד אשר כמעט שלא חילקו בין רב בישראל לבין יהודי פשוט אך מלומד, משתמע מדברי הגר"י שעדיין היה לרבנים סמכות, אם לא "שכל אחד עושה

סמכות רבנית בזה"ז

מה שלבו חפץ ואין יכולת ביד הרבנים למחות בידם". ובהמשך להבדל זה בין הסנהדרין להגר"י, דקדקו הסנהדרין עוד יותר בתשובתם לשאלה ט' להדגיש את חוסר הסמכות המוחלטת של הרבנים, ואילו להגר"י יסוד מינוי וסמכות הרבנים נמשך בלי הפסק מתקופת יתרו עד היום אלא שא"א "להוציא זה מן הכח אל הפועל בשלם" כאשר מקדמת דנא. ואמנם אפשר, לכאורה, לסבור שהסנהדרין עיוותו את הדין ביודעין, אלא שכאמור היו בין חבריו גם גדולי תורה, ובכך שומא עלינו לבחון אם אפשר להסביר את עמדת הסנהדרין באופן שיעלה בידינו מחלוקת של ממש.

והנראה בזה הוא שהיו דברים מעולם, ושת"נ שנה לפני פרשה זאת - וגם אז בצרפת - נפלה מחלוקת בזה. והיינו, שבשנת ה"א קכ"ג (1363 למנינם) מינה המלך צ'רלס החמישי את ר' מתתיהו טריויש, תלמיד הר"ן ורבנו פרץ לרב הראשי של פריז. הוענק לר' מתתיהו תואר הכבוד "מורנו", ומשפחתו היתה פטורה מלענות את הסמל שהיה חייב כל יהודי להתהלך בו. כאשר נפטר ר' מתתיהו בקמ"ז (1387 למנינם) מילא בנו ר' יוחנן את מקומו בהסמכת המלך דאז, צ'רלס הששי. אולם זמן קצר אחרי כן טען תלמידו של ר' מתתיהו ר' ישעיה בר אבא מרי שלו זכות הרבנות - דהיינו הסמכות הבלעדית למנות רבנים ולהחזיק ישיבה בצרפת. רבה של וינה, רבנו מאיר בר ברוך (מהר"ם הלוי) עמד לימין ר' ישעיה, וגזר באזהרת נדוי, שתהיה ממשלתו על כל מלכות צרפת. ושום רב אשר יקום לתפוש ישיבה בצרפת, בלי רשות הר"ר ישעיה יהיו כל הגיטין והחליצות שיעשו לפניו, פסולים; וכליו כלי עובד כוכבים. אולם לצד ר' יוחנן עמדו הריב"ש ורבנו חסדאי קרשקש. לבסוף דעכה המחלוקת ע"י גירוש יהודי צרפת בקנ"ד (1394 למנינם).

בשו"ת הריב"ש (סימנים רס"ט-רע"ב) מבואר ענין המחלוקת באריכות. בראש דבריו תמה הריב"ש: "איך יצא דבר כזה מלפני מהר"ם הלוי, ליטול שררה ולגזור בארץ לא לו? ואף כי הוא מופלג בחכמה, מופלג בזקנה, אין לו לגזור במלכות צרפת, בלתי רשות קהלות המלכות ההיא, או רשות החכמים והרבנים שבמלכות ההוא? ואף אם ראה: כי יש אתו און ויכולת, אילות וממשלת, לגזור על כל תפוצת הגולה, איך נתן הממשלה להר"ר ישעיה, על מלכות צרפת? אשר גם הוא, מחוץ למלכות ההוא, מושבר".

תחילה ביאר הריב"ש שהסמיכה הנהוגה בצרפת והדגיש שאין יסודה ברשות שהיו נוטלים חכמים בעידן התלמוד מן הריש גלותא, שמבואר בסנהדרין (ה' ע"ב): "שראשי גליות שבבבל, הן עומדין במקום מלך; ויש להם רשות לרדות את ישראל בכל מקום, ולדין עליהם: בין רצו, בין לא רצו. כמו שאמרו שם לא יסור שבט מיהוד: אלו ראשי גליות שבבבל, שרודין את העם בשבט. ומי שאין לו רשות מריש גלותא, ודן את הדין, וטעה: משלם מביתו, אא"כ קבלוהו עליהם בעלי הדין. ר"ל שהוא לא כפה אותם לדון לפניו, אלא שהם באו לפניו מעצמם לדון להם. ואז הוא פטור אם טעה. ואם נטל רשות מריש גלותא, יכול לכופ בעלי דין לדון לפניו. ואף אם יטעה בדינו, יהיה פטור. שכיון שנטל רשות, הרי הוא כאלו קבלו עליהם בעלי הדין" - והרי מי שנסמך לרבנות בזה"ז איננו נוטל רשות מן המלך, אלא לעולם: "צריך שיקבלו בעלי דינין את הדיין, ושידין להם מרצונם. או שיקבלוהו עליהם הקהל, ויתנו לו רשות לדון בכפיה. דאז, הוי כמו אם קבלו עליהם הבעלי דינין. אבל שיקום רב אחד, ומובהק [ר"ל מהר"ם הלוי], ויתן לו רשות לדון בכפיה, ושיהיה פטור אם טעה, זה לא שמענו מעולם - והוא עצמו: אם דן בכפיה וטעה, חייב לשלם"². והיות שאין לרב מוסמך של ימינו זכות כפיה, איך יגזור מהר"ם הלוי אומר כאשר עשה?

והוסיף הריב"ש לתמוה על מהר"ם הלוי, שמעולם: "חכם אחד לא היה אוסר וגוזר גזרות על כל ישראל, כי אם לבני עירו ולגבולותיה. כי האחרים אין להם לקבל גזרותיו. ומהר"ם הלוי, שהוא דר באשכנז, אם יגזור במלכות צרפת, יגזור ג"כ בכל ישראל, כיון שהוא גוזר חוץ לעירו. ואף חוץ למדינתו, ואף חוץ לגלילו. וכ"ש שיש חכמים אחרים בצרפת, וביחוד מהר"ר יוחנן נר"ו! והלא בימי חכמי המשנה, כשהיה מחלוקת בין החכמים בדבר הוראה, כל אחד מהם היה מנהיג בני מקומו כפי סברתו, ואף להקל. כדאמרין בפרק כל הבשר (קט"ז): במקומו של ר"א היו כורתין עצים, לעשות פחמין, לעשות ברזל. במקומו של ר' יוסי היו אוכלין בשר עוף בחלב. ואף אחר מכאן, כשנפסקה הלכה דלא כר' יוסי, היו מניחין אותן על מנהגן. כדאמרין התם: לוי איקלע לבי יוסף רישבא. אייתו לקמיה, רישא דטווסא בחלבא, ולא אכל. ולא אמר להו, ולא מיד. כי אתא לקמיה דרבי, אמר ליה: מ"ט לא תשמתיהו? אמר ליה: אתריה דר' יהודה בן בתירא הוה, ואמינא: דלמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי וכו'. וכל שכן, שאין לרב אחד: לגזור ולאסור במלכות אחרת, חוץ לממשלתו, דברים המותרין מדין התלמוד. כמו מה שגזר מהר"ם הלוי: שלא יתפוש שום רב

ב. שוב שלל הריב"ש גם שהסמיכה היא לפי שהתלמיד שלא הגיע להוראה, אסור לו להורותו, ושע"י הסמיכה נותן לו רשות להורות, עש"ה.

סמכות רבנית בזה"ז

ישיבה בצרפת, אם לא ברשות מהר"ר ישעיהו¹

והסיק הריב"ש: "ומכל מה שנאמר, יצא לנו: שהגזרה שגזר מהר"ם הלוי, היא שלא כדין וכהלכה. כבודו במקומו מונח, ואין לחוש לה; אלא שתלמידיו ותלמידי מהר"ר ישעיהו, אותם, שרוב חכמתם מהם, אין להם: להורות, ולקבוע מדרש, ולתפוש ישיבה; אא"כ נטלו רשות ממנו. כמו שהוא מן הדין. ואפשר: שעל אלה לבד, נתכוין מהר"ם הלוי. שחזקה על אדם גדול כמוהו, שלא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ואף אם הוסיף, וגזר בגזרת נדוי, חרם, שמתא, סמך לו על מ"ש בירושלמי דמ"ק: הדא אמרה: העושה דבר שלא כשור, צריך נדוי. אך הפריז מדותיו לומר: שגיטוי וחליצותיו פסולין. ובזה חתרנו למצוא לו פתח או טעם נכון; כי חפצנו צדקו; ולא מצאנו".

אחר כל זאת הביא הריב"ש עוד שלשה טעמים לעמדתו לימין ר' יוחנן, ומה שנוגע לעניינינו הוא הטעם הרביעי: "שנתמנה [ר' יוחנן] בהורמנא דמלכא, ודינא דמלכותא דינא. ואפ"ל שטרות העולות בערכאות של עובדי ככבים, הן כשרים מטעם: דינא דמלכותא. כ"ש שאם מנה המלך במלכותו: דיין ישראל שידין בין איש לחברו, והוא מומחה, ובקי בדין, שדינו דין. ויכול לכופו בעלי דינין, לדון לפניו. כדאמרינן בגמרא (סנהדרין שם): פשיטא, מהכא להתם מהני, דהכא: שבט; והתם: מחוקק; דתנאי: לא יסור שבט מיהודה; אלו ראשי גלויות שבבבל, שרודין את ישראל בשבט. ומחוקק מבין רגליו; אלו בני בניו של הלל, שמלמדין תורה ברבים. ופירש רש"י ז"ל שרודין; שיש להם כח ורשות מאת מלכי פרס, ע"כ. ואע"פ שנשיאי ארץ ישראל גדולים בתורה יותר. ועוד, שהם סמוכין, ובני בבל כייפי להו, במלתא דאסורא. ויש להם ללכת במנהגם, כחומרי מקום שיצא משם, כדאמרינן בפ' מקום שנהגו (נ"א ע"א). אבל מארץ ישראל לבבל, כיון דאנן כייפינן להו, עבדינן כוותייהו. אפ"ה, בענין נטילת רשות, דדבר של ממון הוא, ראש הגולה שבבבל עדיף מנשיא שבארץ ישראל. שהנשיא מצד התורה, אין לו לתת רשות, רק בארץ ישראל ובעיירות הסמוכות לה. וראש הגולה שבבבל, יש לו לתת רשות בבבל ובארץ ישראל. וזהו: מפני הכח שיש לראש גולה, ממלך פרס, שהיה מולך בכל הארץ ההיא. ולזה, הוא שליט גם על הנשיא. כדאמרינן בפ' בתרא דהוריות (י"א ע"ב): בעא מיניה רבי, מרבי חיאי: כגון אני, מה אני בשעיר? כלומר: נשיאות דידי, מי הוה נשיאות מעליא? דאלו הוינא בזמן שבית המקדש קיים, מייטינא שעיר, או לא? אמר ליה: הרי צרתך בבבל. כדתנאי: לא יסור שבט מיהודה: אלו ראשי גלויות שבבבל. ופירש רש"י ז"ל: הרי ראש גולה שבבבל, דהוי על גבך. ובעינן: שאין על גביו, אלא ה' אלהיו. וכן הוא מלך צרפת היום במלכותו, ושאר המלכים במלכותם, כמו מלך פרס בימים ההם, בארצות ההם. והרשב"א ז"ל כתב בתשובה: דכל שלטון, הממונה ומושל במקומו, דינו דין: והוא בעירו, בכלל: דינא דמלכותא; כל שעשה כחקי מקומו. ובודאי, מחקי המלוכה הוא, למלכי האומות למנות שופטים בארץ".

ומסיים הריב"ש שמש"כ הטור (חושן משפט סי' ג'): "שעתה, בזמן הזה, שאין לנו ריש גלותא ולא נשיא, אין נטילת רשות מן המלך מועיל. דדוקא הנהו, דנפקי לן מקרא: דלא יסור שבט. אפשר, דהיינו דוקא למי שאינו מומחה, דהיינו: דגמיר ולא סביר. דריש גלותא או הנשיא, יכולין לתת לו רשות, כיון דגמיר, כמ"ש שם. ולא המלך, כיון דלא סביר, אבל במומחה, דגמיר וסביר, שמן הדין, יכול לדון ביחודי בלא רשות, כדמסיק בריש מכלתי (סנהדרין שם), רשות המלך מועיל לו, להפטר מן הטעות, ולא גרע מריש גלותא, דאתי מחמתיה".

והנה לכאורה תשובות ה"סנהדרין" עולים בקנה אחד עם דברי הריב"ש, דהיינו שאין כל סמכות עצמית לרב בזה"ז, וכל פרשת גדולתו אך ורק מפני ובאשר הרשוהו המלכות. וכשיטת הריב"ש פסק הרמ"א בחו"מ סי' ג' סעיף ד' (עיי"ש בש"ך ס"ק ט"ו, בגר"א ס"ק כ"ו-כ"ז ובפ"ת ש"ס ס"ק ח"ב בשם החת"ס).

אכן, מאידך גיסא, הכי בקטלי קניא באגמא קעסקינן? הא קמן דחד מתקיפי קדמאי, אדיר התורה מהר"ם הלוי החזיק את עצמו לבעל סמכות עצמית (אפילו עד כדי יכולת לפסול גיטין) שלא בגלילו, ובמה כוחו גדול?

והנראה בזה הוא שנחלקים הריב"ש ומהר"ם הלוי בשני נושאים.

הראשון הוא בדין דעת חכם בתקנה שמקורו בב"ב (ט' ע"א), דאיתא התם: "הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי

ג. שוב שלל הריב"ש סברא שרבני צרפת כולם נחשבים לתלמידי מהר"ם הלוי.

ד. אלא שמסתיע הריב"ש שאין לאדם ליטול רשות מן המלך, שלא ברצון הקהלות, וכש"כ מי שאינו ראוי לדון.

סמכות רבנית בזה"ז

הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעוה למשכיה. אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה, קרעו למשכיה; אתו לקמיה דרבא, חייבינהו רבא לשלומי. איתיביה רב יימר בר שלמיא לרבא: ולהסיע על קיצתם! לא אהדר ליה רבא. אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב - לאו כל כמיניהו דמתנו".

ונחלקו המחבר והרמ"א בחו"מ סוס"י רל"א אם דוקא בני אומניות צריכים את דעת החכם בתקנותיהם או אף בני העיר ג"כ. ומקור דעת המחבר שאין בני העיר זקוקים לדעת החכם הלא הוא מרא דשמעתין, הריב"ש. אכן הש"ך שם סק"ד והפת"ש סק"ו החזיקו בשיטת הרמ"א (ע"פ הרא"ש בב"ב שם וש"ת הרשב"א ס' אלף ר"ו) שאף תקנת בני העיר אין לה תוקף בלי הסכמת החכם.

והנה מדברי הריב"ש עולה דמיירי בחכם הממונה על ענייני הציבור אשר התנו הסרים למשמעתו בפירוש לקבל את דבריו, דאל"כ אין דבריו מחייבים אותם (ע"ע בחידושי הרשב"א לב"ב שם, ובשו"ת התשב"ץ, חוט המשולש טור א' ס' ט"ו אות ב'), אכן לשון הרמב"ם (הל' מכירה פי"ד הל' י"א, עיי"ש בכס"מ ובשו"ת אבקת רוכל ס' קפ"ו-קפ"ח ובאבן האזל שם ה"ד) בהגדרת החכם הוא: "חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה".

וכבר כתב בשו"ת מהריט"ץ (החדשות סימן קסח) ע"פ שיטת הרמב"ם: "הרי למדנו שכשיש חכם חשוב לתקן דרכי המדינה דוגמת נדון השואל אין מועילים תיקונים שיעשו בעלי אומניות, אם כן דון מינה דהיכא דהוא תיקן תקנה להצליח דרכי יושביה לשם שמים ולהציל עשוק מיד עושקו, בודאי שמעשיו קיימים ותקנתו קיימת ואפי' שלא מדעתם, שהרי התוכחת שמוכחים במילי דשמיא לאפרושי מאיסורא בודאי שיש שאינם חפצים בו וקצים בתוכחתו ועכ"ז מוכיחם ומייסרם ודבריו נשמעים על כרחן, הכא נמי תקנה זו אפרושי איסורא הוא שאין לך איסור [גדול] מגזל וחמס משוד עניים מאנקת אביונים ואלמנות, ואם העשירים אינם שמים על לב עבירה היא בידם, ותבא על החכם ברכה שתיקן להם תקנה זו" (עיי"ש שדחה דברי הריב"ש דידן).

ונראה שמחלוקת זאת נעוצה בחקירה אם גדר סמכות החכם הוא גדר של שררה מכח תורתו או גדר הקנאה, שהסכימו הסרים למשמעת הרב להקנות לו זכויות מסוימות (ומעין חקירת שו"ת דבר אברהם ח"א ס' א' סוף ענף ב', והדברים ידועים - ע"ע בספרנו בגדי שש עמ"ס ב"ב ס' י"ט והע' כ"ה). ובכן, אם סמכות החכם הוא אכן גדר של שררה, אזי סמכות זאת נוגעת גם לבני העיר גם בעניינים שלא התנו במפורש להקנות לחכם זכות לאמר את דעתו. ברם אם סמכות החכם הוא גדר של הקנאה, אין לאל החכם להתערב בענייני העיר אשר לגבם לא התנו אותו.

וע"כ ס"ל למהר"ם הלוי כמהריט"ץ, שבתור חכם ממונה יש לאל ידו להתערב בענין גדול זה של הרבנות הראשית שבפריז.

אלא שעדיין קשה אשר השיג עליו הריב"ש, היאך מלאו לבו למיגזר ממדינה למדינה?

ונראה שמקרא מלא דיברה הגמרא בזה. דהנה מכבר ראינו שכתב הריב"ש שראש הגולה שבבבל היה לו לתת רשות בבבל ובארץ ישראל מפני הכח שהיה לראש הגולה ממלך פרס, שהיה מולך בכל הארץ ההיא, ומשום זה היה ראש הגולה שליט גם על הנשיא. והסיק הריב"ש שכן היה דין מלך צרפת בימיו במלכותו, ושאר המלכים במלכותם, כמו מלך פרס בימים ההם, בארצות ההם, שכל מלך יש לו כח להעניק סמכות לרבנים שבמדינתו, אך לא מעבר לגבולותיו.

אכן התומים ס' ג' סק"ו, אשר תקף את הריב"ש קשות, הקשה עליו בזה: "לא הבנתי מאיזה טעם יהיה כח ביד ריש גלותא בבבל ליתן רשות לא"י משום דהיה להם כח מלך פרס - וכי מלך פרס משל בזמן רבי ודור של אחריו בא"י? הלוא לא היה לו כלל צווי וממשלה בא"י, והיתה א"י תחת ממשלת קיסרי רומא, תחת אנטונינוס בימי רבי וכו'" עיי"ש שהוסיף תמיהה ע"ג תמיהה עד שהסיק שהסמכות היתירה של הר"ג היתה עקב ייחוסו לזכרים דבית דוד לעומת ייחוס הנשיא בא"י לנקיבות דבית דוד כמבואר בסנהדרין שם בתוד"ה דהכא מן הירושלמי (ע"י בח' הגרי"ז עה"ת פ' ויחי).

סמכות רבנית בזה"ז

אלא שברור שלא כן למד רש"י את הסוגיא, אלא דקא נחית עלה מטעמי שררה, שהרי כתב שהכח והרשות מאת מלכי פרס לעומת השררה המועטת של הנשיאים עמדו לריש גלותא להעניק לו סמכות יתירה. וע"כ ס"ל דלמרות היותן ב' מדינות חלוקות (ודלא כריב"ש) - ולמרות שמלכות רומי היתה החזקה יותר, כמש"כ התומים בהמשך דבריו - כל ממונה נערך לעומת ממונה חברו ע"פ מדת הרשות אשר קיבל לידיו - והערכה זאת נכונה אף מעבר לגבולות הארצות. וע"כ סבר מהר"ם הלוי שכוחו יפה גם מעבר לגבול בצרפת.

ואם אמנם אין לאל ידינו לשער מי קיבל לידיו יותר סמכות, הרב בוניה או הרב בפריז, הרי בתומים הנ"ל כתב שלולא ייחוסו היתירה של הריש גלותא היה מסתבר איפכא, שמן הראיו היה שרבי, שקיבל סמכות ממלכות רומי החזקה והמושלת בכיפה, היה צריך להיות בעל כח לתת רשות במלכות פרס החלושה, עיי"ש.

ושוב אכן ה"ה בנ"ד, שהרי בעידן הויכוח על רבנות פריז היתה וינה בירת ה"אימפריה הרומאית הקדושה", אשר היתה הממשלה הבכירה והחזקה באירופה בתקופה ההיא. ויתכן שמשום שהממשלה אשר קיבל ממנו סמכות היתה חזקה יותר, שוב היה לו למהר"ם הלוי לכוף את בני המדינות הטפלות לדעתו.

ומעתה ברור שלמהר"ם הלוי ודעימיה רשאי רב ("חכם המדינה") שהתמנה לתפקידו לכוף את עדתו בסמכותו העצמית גם אם לא התנו הם לקבל דעתו בתחום זה. ורב אשר גם קיבל סמכות מממשלה חזקה יש לו לכוף את דעתו גם בגלילות אחרות, כל שהמה טפלות למדינתו. ובודאי שכן היה הדין לגבי רב שהתמנה במלכות נפוליון, אשר מלך בכיפה ברחבי אירופה, אם לא שהמלכות מנעה מן הרבנים אשר בתחומה להוציא את כח התורה שלהם מן הכח אל הפועל כאשר רמז הג"ר ישמעאל דמודינא בתשובותיו הנ"ל, ודוק.